

כל הדברים האלה אמורים בלשון כבר מן השורה הששית ואילך. וגם שם מתקבל הרושם, כאילו הסופר לא הבין כלל את משמעות הרווחים, המחלקים את השורה לחלקיה; כאילו לא באו אלא לגוי השירה, הכתובה אריה על גבי לבנה ולבנה על גבי אריה.

אוצר החכמה

לשון שופ' ה, יט-כה

אוצר החכמה

אז	נלחמו מלכי כנען	בתענך
על מי מגדו בצע כסף לא לקחו	מן שמים נלחמו הכוכבים	
ממסלותם	נלחמו עם סיסרא	נחל
קישון גרפם נחל קדומים	נחל קישון תדרכי נפשי	
עז	אז הלמו עקבי סוס	מדהרות
דהרות אביריו	אורו מרוז אמר מלאך	
ה'	ארו ארור ישביה כי לא	באו
לעזרת ה' לעזרת ה' בגבורים	תברך מגשים יעל אשת	
חבר	הקיני מגשים באהל תברך	מים

אוצר החכמה

אוצר החכמה

אוצר החכמה

נמצאת אומר מעתה: רק צורת שירת דבורה שבא מתאימה לצורה האחידה של שירת הים בלשון. מעמדו המיוחד של א' בין שאר כתבי היד מתאשר אפוא – לא רק בכתוב האותיות – אלא גם בצורת שירת דבורה.

אוצר החכמה

שירת האזינו והשירות הרומות לה

28. נעבור עתה לשאר השירות שבמקרא. צורתן לא נקבעה בתלמוד. אך במסכת סופרים (פי"ב, ה"ח) נזכרה צורת האזינו, ונקבעו לה ראשי השיטין. ונראה מן האמור שם, שהשירה כתובה אריה על גבי אריה ולבנה על גבי לבנה. בצורה זו היא כתובה גם באלשון. ובאותה צורה כתובה גם שירת דוד (ש"ב כב) באלקשון ושירת אסף (דה"א טז, ח-לו) באלשון.

שירת האזינו באלשון

האזינו השמים ואדברה	ותשמע הארץ אמרי פי
יערף כמטר לקחי	תול כטל אמרתי
כשעירם עלי דשא	וכרביבים עלי עשב
כי שם ה' אקרא	הבו גדל לאלהינו
הצור תמים פעלו	כי כל דרכיו משפט
אל אמונה ואין עול	צדיק וישר הוא

שירת דוד בא²

ויט שמים וירד	וערפל תחת רגליו
וירכב על כרוב ויעף	וירא על כנפי רוח

1 כעין זה גם צורת השירה שבלשון; אך ראשי השיטין וסופיהן שונים.
2 כעין זה גם צורת השירה שבלקשון; אך ראשי השיטין וסופיהן שונים.

חשרת מים עבי שחקים

וישת חשך סביבתי סכות

ירעם מן שמים ה'

מגנה גדו בערו גחלי אש

וישלח חצים ופיצם ברק ויהמם

ועלין יתן קולו

שירת אסף ואחיו¹ באלש²

הודיעו בעמים עלילתי

הודו לה' קראו בשמו

שיחו בכל נפלאותיו

שירו לו זמרו לו

ישמח לב מבקשי ה'

התהללו בשם קדשו

בקשו פניו תמיד

דרשו ה' ועזו

מפתיו ומשפטי פיהו

זכרו נפלאותיו אשר עשה

צורת השירות האלה שונה מצורת שירת הים ושירת דבורה: שם שורות החלוקות לשלושה ושורות החלוקות לשנים באות לסירוגין זו אחר זו; ואילו כאן כל השורות חלוקות לשנים; והשירה ערוכה טורים טורים ורווחים של סתומות ביניהם.

אולם ההבדל העיקרי שבין שני סוגי השירות אינו בצורתן החיצונית, אלא בסדר חלוקת השירה. שכן שירת הים ושירת דבורה מתחלקות לחלקיהן רק על ידי הרווחים בלבד; ואילו סופי השורות אינם מורים על הפסק, והקורא עובר משורה לשורה כהרגלו בכל המקרא. כנגד זה השורות הדומות להאזינו מתחלקות לחלקיהן על ידי שני גורמים: על ידי הרווחים שבתוך השורות וגם על ידי סופי השורות; ושוב אין הקורא עובר כהרגלו משורה לשורה. ולפיכך בשירת האזינו כל חלק מחלקי השירה כתוב כולו בשורה אחת – חלק אחד בימין השורה וחלק אחד בשמאלה; וחלקי השירה זיהים עם חלקי השורה. כנגד זה בשירת הים רוב חלקי השירה עוברים משורה לשורה; וחלקי השירה אינם זיהים עם חלקי השורה.

29. אין אנחנו יודעים, על שם מה נתקנו שני הצורות האלה; אך נציע את ההסבר הבא: שירת הים ושירת דבורה דומות מבחינות רבות לעשרת בני המן. ואף על פי שהשירות שונות בצורתן החיצונית – אלה כתובות אריח על גבי לבינה ולבינה על גבי אריח, וזו כתובה אריח על גבי אריח ולבינה על גבי לבינה – הרי הן שוות בסדר חלוקתן. בכולן יש חלקי שירה, העוברים משורה לשורה; וכולן מתחלקות רק על ידי הרווחים, ולא על ידי סופי השורות.

משום כך נראה, שגם אופי השירה דומה בכל השירות האלה. כי כבר ראינו לעיל בכל השירות הדומות לעשרת בני המן: לא טורי הכתב הם עיקר השירה, אלא הרווחים שביניהם. ומסתבר, שכעין זה יש לומר גם בשירת הים: לא האריחים והלבינים הם העיקר, אלא הרווחים שביניהם. כי השירה נתחלקה לחלקיה על פי החלוקה העניינית והתחבירית. וכל אחד מחלקי השירה מופרד מחברו על ידי רווח של סתומה. סתומות אלה דומות באפיון לסתומות שברשימות השמות. כמוהן גם הן מבטאות את ההקבלה שבין חלקי השירה. כי

1 על צורת השירה שבקמ ראה לקמן, 30. בד אין שירת אסף כתובה בצורת שירה.

השירה אמורה בקצב ובנעימה. חלקיה מקבילים זה לזה ומצטרפים זה לזה ואמורים זה עם זה בניגון. ואותה הקבלה שבין חלקי השירה באה לידי ביטוי על ידי הרווחים שביניהם.

30. העובדה, שהסתומות מבטאות את יסוד השירה – בלא קשר לצורת השירה – מוכחת, כנראה, על ידי הצורה הבאה:

שירת אסף בקמ

הודו לה' קראו בשמו   הודיעו בעמים
עלילתיו   שירו לו זמרו לו   שיחו
בכל נפלאותיו   התהללו בשם קדשו
ישמח לב מבקשי ה'   דרשו ה'
ועזו   בקשו פניו תמיד   זכרו
נפלאותיו אשר עשה   מפתיו ומשפטיו
פיהו   זרע ישראל עבדו   בני
יעקב בחיריו   הוא ה' אלהינו
בכל הארץ משפטיו   זכרו לעולם
בריתו   דבר צוה לאלף דור   אשר
כרת את אברהם   ושבועתו ליצחק
ויעמידה ליעקב לחק   לישראל
ברית עולם   לאמר לך אתן ארץ
כנען חבל נחלתכם   בהיותכם מתי
מספר   כמעט וגרים בה   ויתהלכו
מני אל גי'   ומממלכה אל עם אחר
לא הניח לאיש לעשקם   ויוכח
עליהם מלכים   אל תגעו במשיחי
ובנביאי אל תרעו

צורה זו של שירת אסף שונה מן הצורה של אל¹; וקשה לדעת, מהו מקורה. אך יש בה שיטה מעניינת של דרך כתיבת השירה. אין צורת השירה דומה לאחת מן הצורות הידועות לנו. אין כאן אריח על גבי אריח ולבינה על גבי לבינה; ואף אין כאן אריח על גבי לבינה ולבינה על גבי אריח במשמעות הידועה לנו משירת הים. אלא הסופר כתב את השירה כדרכו, כמות שגזמנה לו במקרה. אך הוא הקפיד תמיד להניח רווח של סתומה בין החלקים השונים של השירה. סתומות כה מרובות בפרק אחד – שאיננו רשימת שמות – אינן רגילות במקרא. ועל כרחנו אנחנו אומרים, שהן מבטאות כאן את אופי השירה, הנאמרת בתקבולת ובכפל לשון.

31. ונראה, שעל פי זה יש לבאר גם את צורת שירת הים ושירת דבורה. גם בשתי השירות האלה אופי השירה בא לידי ביטוי על ידי הסתומות. ולא הונחו שם הרווחים כדי לבנות

בצידיהם את האריחים והלבינים; אלא בתחילה היו שם קבוצות של תיבות – ורווחים ביניהן¹²³⁴⁵⁶⁷ ודרך הסופרים לערוך קבוצות אלה בצורת שירה. אילו היו אלה קבוצות בנות שתי תיבות, היו עורכים כתב כנגד כתב ורווח כנגד רווח כדי ליצור את הטורים הרגילים של השירות. אך הקבוצות כללו שלוש תיבות או יותר, ושוב לא היה אפשר לערוך אותן בטורים; שהרי רוחב הטורים שבשני קצות העמוד לא היה שווה. ולפיכך בחרו בדרך אחרת: ערכו את הכתב שבכל שורה כנגד הכתב שבשורה הסמוכה לה בדילוג. וכך כל שתיים שורות היו דומות זו לזו בצורתן החיצונית: האחת חלוקה לשלושה, והאחת חלוקה לשנים. אולם גם אחרי שנוצרה צורת השירה, לא נשתנתה מכמות שהיתה; עדיין הקורא עובר כהרגלו משורה לשורה, ורק הסתומות בלבד משמשות סימן להפסקת עניין.

זאת ועוד: כבר ראינו לעיל, שהיו נהוגות גם צורות אחרות של שירת הים ושירת דבורה. באחת מאלה ראשי השיטין פרוצים מכאן ומכאן. ואף על פי שצורה זו היא נאה יותר מן הצורה המקובלת בידינו, היא נדחתה על ידי הסופרים. שכן אין רשות בידי הסופר לשנות את הסתומות המסורות בידיו. אין צריך לומר שאסור לו להחליף את הפסקת הסתומה בהפסקת סוף השורה; אלא אסור לו גם להחליף סתומה בפתוחה. כי הסתומות הן עיקר, וצורת השירה היא טפלה; ועיקר השירה מתבטא בכך, שחלקיה מופרדים על ידי רווחים של סתומות.

צורת השירה של שירת הים ושירת דבורה מתקבלת אפוא מאליה. ואותה צורה מובנת מאליה נקבעה גם על פי ההלכה; היא צורת השירה של אריח על גבי לבינה ולבינה על גבי אריח.

וכך נתהפך עתה היחס שבין השירות: לא צורת השירה של מלכי כנען והאזינו היא הצורה הטבעית של השירה; ולא צורת השירה של עשרת בני המן ושירת הים היא צורה מלאכותית הטעונה הסבר; אלא היפוכו של דבר: הצורה המקורית והמובנת של השירה היא זו של עשרת בני המן ושירת הים; ואילו צורת השירה של מלכי כנען והאזינו היא הטעונה הסבר¹.

32. אפשר להסביר את צורת השירה של מלכי כנען. זו שירה המתחלקת ליחידות גדולות, בנות שלוש שלוש תיבות. ולפיכך צורת השירה של עשרת בני המן איננה נאה לה. כמו כן אי אפשר לכתוב אותה אריח על גבי לבינה ולבינה על גבי אריח; שכן אותה צורה נתייחדה רק

1 על פי זה יש להעריך את דברי בלאו, ע' 134: פרקי השירה... שבשמות טו, דברים לב (!), שופטים ה וש"ב כב נכתבים על פי מסורת עתיקה אריח על גבי לבינה ולבינה על גבי אריח... הדיעות חלוקות, מה היא צורת הכתיבה, שהמסורת התכוונה לה. הרינו מודים, שלא הגענו לכלל בהירות בשאלה זו. אך לא נוכל לכבוש את החשש שבליבנו, שהצורה שנתקבלה על ידי מ"ש היא מלאכותית בהרבה מכדי להיות הצורה המקורית... (התרגום מגרמנית הוא שלי). אם יש ממש בתפיסתו של בלאו, אפשר לפתור את השאלה על פי הדברים שנתבארו לעיל, 23–26: הצורה הטבעית של השירה היא זו שתוארה שם, 23–24. צורה זו עודנה מצויה בשירת הים של ד; ואפשר, ששרידיה ניכרים בצורת שירת דבורה שבק' וב' קצת ספרים' הנזכרים בחידושי הריטב"א. צורה זו נדחתה על ידי הסופרים בהשפעת ההלכה של הפתוחות והסתומות.

אולם ספק, אם יש ממש בעצם תפיסתו של בלאו. שהרי ברור, שצורת הפרשה הפתוחה והסתומה איננה מלאכותית מכדי להיות מקורית. אך הפרשה הסתומה היא גרעין השירה, הכתובה אריח על גבי לבינה ולבינה על גבי אריח. כי השירה איננה אלא סידור נאה של פרשות סתומות מרובות. וסידור זה מתקבל כמעט מאליו. וכל סידור אחר – כגון זה שתואר לעיל, 26 או 30 – איננו שונה ממנו עקרונית. ואין בין הצורות השונות האלה אלא נוי השירה בלבד.

לאותם פרקי מקרא, שהם שירות גם על פי תכנם. אינו בדין, שרשימת מלכי גויים תהא דומה לשירת ישראל; אלא בדין, שרשימת מלכי כנען תהא דומה – בצורתה החיצונית – לעשרת בני המן. ובפירוש אמרו כן בתלמוד: עשרת בני המן ומלכי כנען נכתבין אריח על גבי אריח ולבינה על גבי לבינה דכל בינין דכן לא קאים (ירושלמי מגילה פ"ג, ה"ז). משום כך כתבו את מלכי כנען בצורה המיוחדת להם: אף הם אריח על גבי אריח ולבינה על גבי לבינה. אך כל מלך כתוב כולו בשורה אחת; והשירה מתחלקת גם על ידי הרווחים וגם על ידי סופי השורות.

אולם הסבר זה אין בו כדי ליישב את צורת השירה של האזינו, שירת דוד ושירת אסף. שכן שירות אלה דומות מכל הבחינות לשירת הים ולשירת דבורה. הן שירות על פי תכנן ומתחלקות ליחידות גדולות; ולפיכך היה ראוי לכתוב אותן אריח על גבי לבינה ולבינה על גבי אריח.

33. ושמא יש להסביר את הדברים בדרך זו: מצאנו צורת שירה, שהיא שונה מכל הצורות שהובאו כאן. ואפשר, שאותה צורה מתוארת במסכת סופרים (פי"ב, הי"ב): אבל בשירות דוד שבשמואל ובתילים לא נתנו חכמים שיעור אבל לבלר מובהק מרצפן בפתיחות באתנחיתא וסופי פסוקים וכן תילים כולו ואיוב ומשלי. ריצוף השירה בפתיחות אין אנו יודעים מהו; אפשר, שהכוונה היא לאותה צורת שירה, שמצאנו אותה בשירת אסף שבקמ; ולפי זה הלביר מניח רווח בכל מקום שהשירה מתחלקת לחלקיה. אולם לא מצאנו צורת שירה כגון זו במקום אחר. אלא זו היא הצורה המקובלת באמ"ת באלשקמ:

א תה' ג

מוֹמֹר לְדוֹד   בְּבִרְחוֹ מִפְּנֵי אֲבִשְׁלוֹם בְּנֵי
ה' מִה־רִבּוֹ צָרִי   רַבִּים קָמִים עָלַי
רַבִּים אֲמָרִים לְנַפְשִׁי אֵין יִשׁוּעָתָה לֹא בִּאלֹהִים סֵלָה
וְאַתָּה ה' מִנֵּן בַּעֲדִי   כְּבוֹדִי וּמָרִים רֵאשִׁי
קוֹלִי אֶל־ה' אֶקְרָא וַיַּעֲנֵנִי מִהֶר קִדְּשׁוּ סֵלָה
אֲנִי שָׁכַבְתִּי וְאִישָׁנָה   הִקְצֹוֹתִי כִּי ה' יִסְמְכֵנִי
לֹא־אִירָא מִרַבָּבוֹת עִם   אֲשֶׁר סָבִיב שְׁתוֹ עָלַי
קוֹמָה ה' וְהוֹשִׁיעֵנִי אֱלֹהֵי   כִּי־הִכִּיתִי
אֶת־כָּל־אֵיבֵי לִחִי   שְׁנֵי רִשְׁעִים שָׁבֵרֶת
לִהְיִי הַיְּשׁוּעָה   עַל־עַמְּךָ בִּרְכַּתְךָ סֵלָה

א תה' יג

לִמְנַצֵּחַ מוֹמֹר לְדוֹד
עַד־אֲנָה ה' תִּשְׁכַּחְנִי נֶצַח   עַד־אֲנָה וְחִסְתִּיר
אֶת־פְּנִיךָ מִמֶּנִּי   עַד־אֲנָה אֲשִׁית עֲצוֹת
בְּנַפְשִׁי יִגֹּן בְּלִבִּי יוֹמָם   עַד־אֲנָה וְיָרוֹם

איבִי עָלַי   הִכִּיטָה עֲנִי ה' אֱלֹהֵי
הָאִירָה עֵינַי פֶּן-אִישָׁן הָמוֹת   פֶּן-יֹאמַר
איבִי יִכְלֹתִי   צָרִי יִגִּילוּ כִּי אִמּוֹט
וְאֲנִי בַחֲסֹדֶךָ בִּטְחַתִּי   יִגַּל לִבִּי בִישׁוּעֶתְךָ
אֲשִׁירָה לָהּ   כִּי גָמַל עָלַי

הסופר השתדל לסדר את התיבות כך, שכל שורה תסתיים בסילוק, בעולה ויורד או באתנה; כן השתדל להניח רווח בתוך כל שורה אחרי המפסיק החזק ביותר שבאותה שורה. אולם לא תמיד עלה הדבר בידו. בכמה מקומות השורה מסתיימת במפסיק חלש או במשרת; ובכמה מקומות לא הצליח להניח רווח בתוך השורה. כן ראוי לציין, שהרווחים אינם מכוונים זה כנגד זה; אלא הם נראים כמין נחש מתפתל, העובר בין השורות. וראה עוד:

א תה' מט, א-ב

לִמְנָצָה | לִבְנֵי-קָרָח מִזְמוֹר
שִׁמְעוּ-זֹאת כָּל-הָעַמִּים   הָאֲזִינוּ כָּל-יֹשְׁבֵי
חֵלֶד גַּם-בְּנֵי אָדָם   גַּם-בְּנֵי-אִישׁ יָחִיד
עֲשִׂיר וְאַבְיוֹן   פִּי יִדְבֵּר חֲכָמוֹת
וְהַגֹּת לִבִּי תְבוּנוֹת   אֲטָה לְמִשְׁלַל אוֹנִי
אֶפְתָּח בְּכֹנֹר חִידָתִי   לְמָה אִירָא בִימֵי רָע
עַתָּה עֲקֹבֵי יִסּוּבֵי   הַבִּטְחִים עַל-חֵילָם
וּבְרַב עֲשָׂרָם יִתְהַלְלוּ   אֲחַ לֹא-פָדָה יִפְדָּה
אִישׁ לֹא-יִתֵּן לְאֱלֹהִים כִּפְרוֹ וְיִקַּר פִּדְיוֹן נַפְשָׁם
וְחִדְלָה לְעוֹלָם   וַיְחִי-עוֹד לְנֹצַח
לֹא יִרְאֶה הַשַּׁחַת   כִּי יִרְאֶה | חֲכָמִים
יָמוּתוּ יָחִיד כִּסִּיל וּבָעַר יֶאֱבְדוּ   וְעוֹבֹ
לְאַחֲרֵים חֵילָם   קִרְבָּם בְּתִימוֹ | לְעוֹלָם

א תה' צ, ז-טו

וּבַחֲמַתְךָ נִבְהַלְנוּ   שֶׁת עֲוֹנֵתֵינוּ לִנְגֹדְךָ
עָלַמְנוּ לְמֵאֹר פְּנִיךָ   כִּי כָל-יָמֵינוּ פָּנוּ
בַּעֲבֶרְתְּךָ כָּלֵינוּ שָׁנִינוּ   כְּמוֹ-הֶגֶה
יָמֵי-שְׁנוֹתֵינוּ בָּהֶם   שְׁבַעִים שָׁנָה וְאָם
בְּגִבּוֹרֹת | שְׁמוֹנִים שָׁנָה   וְרַהֲבָם עָמַל וְאוֹן
כִּי-גָזַל חַיִּשׁ וְנִעְפָּה   מִי-יֹדַע עַוְוֹ אִפְךָ
וְכִירָאתְךָ עֲבֶרְתְּךָ   לְמִנּוֹת יָמֵינוּ כֵּן הוֹדַע
וְנִבְא לִבֵּב חֲכָמָה   שׁוֹבָה ה' עַד-מָתִי
וְהִנָּחֵם עַל-עֲבֹדֶיךָ   שְׁבַעֲנוּ בִּבְקָר חֲסֹדְךָ
וְנִרְנְנָה וְנִשְׁמַחָה בְּכָל-יָמֵינוּ   שְׁמַחְנוּ

מצויות כאן כל התופעות, שכבר עמדנו עליהן לעיל. אך ראוי לעמוד כאן בייחוד על השורה השלישית של תה' מט: הרווח אחרי דחי, אף על פי שיש באותה שורה גם סילוק וגם אתנח; וכעין זה בשורה השלישית של המובאה מתה' צ: הרווח אחרי מונח, אף על פי שיש אתנח באותה שורה. ומסתבר, שהסופר העדיף להניח את הרווח באמצע השורה, ולא קרוב לתחילתה או לסופה. אך בסוף המובאה מתה' צ הרווח הוא אחרי סילוק – לפני התיבה האחרונה.

מכל זה נראה, שסידור השורות איננו נעשה על פי כללים מוגדרים; אלא הסופר כותב את השירה כדרכו; אך הוא משתדל, שפסוקים או חלקי פסוקים יהיו כתובים בשלמות בשורה אחת, ולא יעברו משורה לשורה; כן הוא משתדל להניח רווח בכל שורה – ותמיד רק רווח אחד; ואותו רווח מצוי בדרך כלל במקום שהשורה מתחלקת לחלקיה. חוסר היציבות של כללים אלה מתגלה גם בכך, שאין כל דמיון בין צורות השירה שבכתבי היד השונים; ומכאן, שכל סופר כתב כרצונו בלא כל מסורת כתיבה.

34. דרך הכתיבה של שירת אמ"ת שונה אפוא מזו של שאר כל השירות. שם השורות מסודרות על פי הנתונים של הסתומות; כאן הסופר מסדר את השורות, ואחר כך הוא מניח את הרווחים; ולפיכך שם הרווחים מחלקים את השירה – ואילו כאן הם מחלקים את השורה! ונראה, שעל פי זה יש להבין גם את צורת שירת דוד שבספר שמואל. שהרי במסכת סופרים השוו את שירת דוד שבשמואל לשירת דוד שבתהילים וכן תילים כולו ואיוב ומשלי. ומכאן, שדרך הכתיבה שבשירת אמ"ת היא גם דרך הכתיבה של שירת דוד שבשמואל. ונמצינו למדים אפוא: שירת דוד שבשמואל איננה כתובה בצורת שירה כל עיקר; אלא הסופר נוהג בה, כדרך שהוא נוהג באמ"ת: הוא כותב את השורות כרצונו; אך הוא משתדל לכתוב בכל שורה פסוק או חלק פסוק בשלמות; כן הוא משתדל להניח רווח במקום שהשורה מתחלקת לשני חלקים.

35. דמיון זה של שירת דוד שבשמואל לשירת אמ"ת עדיין ניכר יפה בק; אך הוא טושטש במידה מסויימת בא. והשוה את צורות השירה באק.

שירת דוד שבשמואל בק

וידבר דוד לה' את דברי השירה הזאת
ביום הציל ה' אתו מקף כל-איביו ומקף שאול
ויאמר ה' סלע ומצדתי ומפלטי-לי
אלהי צורי אחסה-בו מגני וקרן ישעי
משגבי ומנוסי משעי מחמס תשעני
מהלל אקרא ה' ומאיבי אושע
כי אפני משברי-מות נחלי בליעל יבעתני
חבלי שאול סבני קדמני מקשי מות
בצר-לי אקרא ה' ואל-אלהי אקרא

וישמע מהיכלו קולי ושוועתי באזניו
 ותגעש ותרעש הארץ מוסדות השמים ירגזו
 ויתגעשו כי-חרה לו עלה עשן באפו
 ואש מפיו תאכל גחלים בערו ממנו
 ויט שמים ויגד וערפל תחת רגליו
 וירכב על-כרוב ויעף וירא על-כנפי-רוח
 וישתחשך סביבתיו סכות חשרת-מים עבישחקים
 מגנה נגדו בערו גחלי-אש
 ירעם מן-שמים ה' ועליון יתן קולו

שירת דוד שבשמואל בא

וידבר דוד לה' את-דברי השירה הזאת
 מקף כל-איביו ומקף שאול
 ומפלטיו-לי אלהי צורי אחסה-בו
 משנבלי ומנוסי
 מהלל אקרא ה' ¹²³⁴⁵⁶⁷
 כי אפפני משברי-מות
 חבלי שאול סבני
 בצר-לי אקרא ה' ואל-אלהי אקרא ¹²³⁴⁵⁶⁷
 ותגעש ותרעש הארץ
 עלה עשן באפו ואש מפיו תאכל
 ויט שמים ויגד
 וירכב על-כרוב ויעף
 וישתחשך סביבתיו סכות
 מגנה נגדו בערו גחלי-אש
 ביום הציל ה' אתו
 ויאמר ה' סלעי ומצדתי
 מגני וקרן ישעי
 משעי מחמס תשעני
 ומאיבי אושע
 נחלי בליעל יבעתני
 קדמני מקשי מות
 וישמע מהיכלו קולי ושוועתי באזניו
 מוסדות השמים ירגזו ויתגעשו כי-חרה לו
 גחלים בערו ממנו
 וערפל תחת רגליו
 וירא על-כנפי-רוח
 חשרת-מים עבי שחקים
 ירעם מן-שמים ה'

צורת השירה של קן דומה לזו של אמ"ת: הסופר כתב בשורות צרות; ולפיכך לא בכל השורות הצליח להניח רווח; והרווחים אינם מכוונים, אלא הם עוברים בין השורות כמין נחש מתפתל – הכל כפי שראינו בשירת אמ"ת.

כנגד זה צורת השירה שבא נראית כשירה לכל דבר; כל שורה חלוקה על ידי רווח, והרווחים מכוונים זה כנגד זה; והרי כאן צורה של שירה גמורה – אריח על גבי אריח ולבינה על גבי לבינה. ואף על פי כן ניכר גם בא, שאין זו שירה כשאר כל השירות. כי השורה השלישית מחולקת אחרי האתנה, אף על פי שיש סילוק בראש השורה; ותופעה כעין זו אינה מצויה בשירת הים ובשירת דבורה; אך כבר ראינו לעיל, שהיא שכיחה מאד בשירת אמ"ת. ומכאן, שגם השירה שבא כתובה על פי המנהג של שירת אמ"ת; אין ביניהן אלא רווח השורות. כי א כתב את השירה לכל רווח העמוד; וכך הצליח לשוות לה צורה של שירה

רגילה; כאילו אין זו צורה של שירת אמ"ת – אלא של אריח על גבי אריח ולבינה על גבי לבינה.

36. כל הדברים האלה אמורים גם בשירת אסף. וראוי להשוות כאן את צורות השירה של א בתהלים ובד"ה.

א תה' קה, א-טז

הודו לה' קראו בשמו
בעמים עלילותיו שירו לו זמרו לו
שיחו בכל נפלאותיו התהללו
בשם קדשו ישמח לב מבקשי ה'
דרשו ה' ועזו בקשו פניו תמיד
זכרו נפלאותיו אשר עשה מפתיו
ומשפטי פיו זרע אברהם עבדו
בני יעקב בחיריו הוא ה' אלהינו
בכל הארץ משפטיו זכר לעולם בריתו
דבר צוה לאלף דור אשר כרת את
אברהם ושבעתו לישחק
ויעמידה ליעקב לחק לישראל
ברית עולם לאמר לך אתן את ארץ
כנען חבל נחלתכם בהיותם מתי מספר
כמעט וגרים בה ויתהלכו מגי אל-גי
מממלכה אל-עם אחר לא הניח אדם
לעשקם ויוכח עליהם מלכים אל-תגעו
במשיחי ולנביאי אל-תרעו ויקרא רעב

א דה"א טז, ח-כב

הודו לה' קראו בשמו	הודיעו בעמים עלילותיו
שירו לו זמרו לו	שיחו בכל נפלאותיו
התהללו בשם קדשו	ישמח לב מבקשי ה'
דרשו ה' ועזו	בקשו פניו תמיד
זכרו נפלאותיו אשר עשה	מפתיו ומשפטי פיו
זרע ישראל עבדו	בני יעקב בחיריו
הוא ה' אלהינו	בכל הארץ משפטיו
זכרו לעולם בריתו	דבר צוה לאלף דור
אשר כרת את אברהם	ושבעתו ליצחק
ויעמידה ליעקב לחק	לישראל ברית עולם

לאמר לך אתן ארץ-כנען
בהיותכם מתי מספר
ויתהלכו מגי אל-גי
לא-הניח לאיש לעשקם
אל-תגעו במשיחי

חבל נחלתכם
כמעט וגרים בה
וממלכה אל-עם אחר
ויוכח עליהם מלכים
ובנביאי אל-תקעו

השירה שבתהלים כתובה על פי כל הכללים של שירת אמ"ת; ואילו השירה שבד"ה נראית כשירה רגילה, הכתובה אריח על גבי אריח ולבינה על גבי לבינה. אך מסתבר, ששתי השירות כתובות באותה שיטה, ואין ביניהן אלא רוחב העמוד. כי השירה שבד"ה היא יחידה במינה בספר זה; ולפיכך הידר הסופר וכתבה בשורות רחבות. כך עלה בידו לכתוב פסוק שלם בכל שורה ולהניח רווח בכל שורה. וכך נראית השירה כאילו היא כתובה אריח על גבי אריח ולבינה על גבי לבינה; אך לאמיתו של דבר, זו שירה הכתובה כעין שירת אמ"ת, ולבלי מובהק חילק את שורותיה ברווחים.

37. ונראה עתה, שכל הדברים האלה אמורים גם בשירת האזינו. אף זו איננה נחשבת שירה, הכתובה אריח על גבי אריח ולבינה על גבי לבינה¹. שכן מעולם לא נתחלקה לחלקיה על ידי רווחים; ולפיכך אין לה גם "אריחים" ו"לבינים", שנוצרו בעזרת הרווחים; וגם שורותיה אינן מסודרות מתוך תיאום עם הרווחים. אלא הדין המקורי של שירת האזינו הוא כדין שירת אמ"ת; וזו צורתה: הסופר כותב את השירה כדרכו; אך הוא משתדל לסדר את השורות כך, שפסוקים או חלקי פסוקים יהיו כתובים בהן בשלמות; כן הוא משתדל לחלק כל שורה על ידי רווח. אך הרווחים האלה אינם באים לחלק את השירה, אלא הם מחלקים את השורה. ומסתבר, שבדין המקורי של הלכות סופרים לא היה בכל אלה כדי לעכב – הכל כפי שראינו בשירת אמ"ת.

תפיסה זו של שירת האזינו מוכחת, כנראה, גם מן התלמוד. שהרי כבר אמרנו לעיל², ר' ירמיה בשם רב קבע בירושלמי את צורתיהן של ארבע שירות: שירת הים, שירת דבורה, מלכי כנען ועשרת בני המן; אך אין הוא מזכיר כלל את צורת שירת האזינו; ושתיקה זו איננה יכולה להתפרש אלא בדרך אחת בלבד: שירת האזינו איננה מנויה עם השירות, משום שאין היא שירה כלל! אין לה אריחים ולבינים היכולים להיות מנוחים אלו על גבי אלו; אלא יש בה שורות, שנתחלקו על ידי רווחים. ולפיכך אי אפשר להזכיר אותה לא עם שירה הכתובה אריח על גבי אריח ולא עם שירה הכתובה אריח על גבי לבינה.

38. תפיסה דומה משתקפת גם במאמר המקביל שבבבלי: אמר רבי חנינא בר פפא דרש ר' שילא איש כפר תמרתא כל השירות כולן נכתבות אריח על גבי לבינה ולבינה על גבי אריח חוץ משירה זו (עשרת בני המן) ומלכי כנען שאריח על גבי אריח ולבינה על גבי לבינה

1 וראה גם גודע ביהודה מהדורא תנינא, חלק יורה דעה, סימן קעו. אף הוא עומד על כך, שדין אריח על גבי אריח ולבינה על גבי לבינה לא נאמר מעולם ביחס לשירת האזינו – לא בתלמוד ואף לא במסכת סופרים. והראשון שהזכיר צורה זו ביחס להאזינו הוא הר"ן למסכת מגילה.

(מגילה טז, ב). כבר תמחו על מאמר זה¹; שהרי משתמע ממנו, שגם שירת האזינו נכתבת אריח על גבי לבינה ולבינה על גבי אריח – בניגוד לכתבי היד וגם בניגוד לאמור במסכת סופרים. אך נראה, שיש לכך פתרון פשוט: שירת האזינו איננה בכלל 'כל השירות כולן'; ואין אותו מאמר מתייחס אליה כלל².

39. ראייה נוספת לתפיסה זו תמצא בהלכה הבאה, שהובאה במסכת סופרים (פ"א הי"א): האזינו שעשאה שירה שירה שעשאה האזינו... אל יקרא בה. הלכה זו מגדירה בבהירות את טיב שירת האזינו: אין זו שירה, אף על פי שהיא נראית כשירה. ולפיכך אין היא מתחלקת על ידי רווחים, ואף סופי שורותיה אינם ממלאים תפקיד של רווחים; אלא זו פרשה, שהסופר כותבה כדרכו, אך מחלק את שורותיה על ידי רווחים – הכל כפי שהוא מקובל בשירת אמ"ת. ולפיכך הכותב אותה כשירה רגילה כבר פסל את הספר; שהרי הוסיף בה רווחים שלא כדין; ולא עוד אלא הוא שינה גם את אפיים של הרווחים שהיו שם: בתחילה היו אלה רווחים שחילקו את השורות; עתה הם מחלקים את השירה.

40. תפיסה זו של שירת האזינו מוכחת אפוא מן התלמוד. אך היא משתקפת בבירור גם בכתבי היד. הדבר מוכח מעצם העובדה, שסידור התיבות בשורות ובחלקי שורות אינו דומה באל"ש³; והוא מוכח בייחוד מן העובדה, שאף אחד מכתבי היד לא הצליח לסדר את התיבות כך, שחלקי השירה יעמדו תמיד בשורה אחת בשלמות. וראה לדוגמה:

א דב' לב, כג-כח

חצי אכלה-בם	מזי רעב ולחמי רשף
וקטב מריגי	ושן-בהמת אשלח-בם
עם-חמת זחלי עפר	מחוץ תשכל-חרב ומחדרים אימה גם-בחור
גם-בתולה יונק עם-איש שיבה	אמרתי אפאיהם
אשכיתה מאנוש וכרם	לולי כעס אויב אגור
פן-ינכרו צרימו	פן-יאמרו ידנו רמה
ולא ה' פעל כל-זאת	כי-נוי אבד עצות המה

ל דב' לב, כג-לב

רעות חצי אכלה-בם מזי רעב	ולחמי רשף וקטב מריגי ושן-בהמות
אשלח-בם עם-חמת זחלי עפר	מחוץ תשכל-חרב ומחדרים אימה גם-בחור
בתולה יונק עם-איש שיבה	אמרתי אפאיהם אשכיתה מאנוש וכרם לולי
כעס אויב אגור פן-ינכרו צרימו	פן-יאמרו ידנו רמה ולא ה' פעל כל-זאת כי-נוי
אבד עצות המה ואין בהם תבונה	לו חכמו ישכילו זאת יבינו לאחריהם איכה
ירדף אחד אלף ושנים יניסו רבבה	אם-לא כי-צורם מכרם וה' הסגירם כי לא
כצורנו צורם ואיבינו פלילים	כי-מגפן סדם גפנם ומשדמת עמרה ענבמו ענבי-

1 עי' ר"ן שם; ועי' מ"ש לתחילת האזינו.

2 לדעת מ"ש (בהקדמתו לש"ב כב), גם שירת דוד שבשמואל נכתבת אריח על גבי לבינה ולבינה על גבי אריח; שכן 'מהכלל שאמרו בגמ' כל השירות כלן וכו' משמע דגם שירת דוד בכלל... דעת מ"ש היא בניגוד לנוסח אלקשוד. ונראה, שראייתו מן הגמרא איננה מכרעת: אף שירת דוד איננה בכלל 'כל השירות כולן' – כמוה כשירת האזינו.

ש דב' לב, יג-כ

ושמן מחלמיש צור
 עם-חלב כרים ואילים
 עם-חלב כליות חטה
 וישמן ישורון ויבעט
 ויטש' אלוה עשהו
 יקנאוהו בזרים
 יזבחו לשדים לא אלה
 חדשים מקרב באו
 צור ילדך תשי
 וירא ה' וינאץ
 ויאמר אסתירה פני מהם

וינקוהו דבש' מסלע
 חמאת בקר וחלב צאן
 בני-בשן ועמודים
 ודם-ענב תשתה-חמר
 שמנת עבית כשית
 וינבל צור ישעתו
 בתועבת יכעיסהו
 אלהים לא ידעום
 לא שערום אבתיכם
 ותשכח אל מחללק
 מכעס בניו ובנתיו

ש' דב' לב, יט-כו

וירא ה' וינאץ
 ויאמר אסתירה פני מהם
 אחריתם כי דור תהפכת
 לא-אמן בם הם קנאוני בלא-אל
 כעסוני בהבליהם ואני אקניאם בלא-עם
 בני נבל אכעיסם כי-אש קדחה באפי
 ותיקד עד-שאול תחתית ותאכל ארץ
 ויבלה ותלהט
 אספה עלימו רעות
 מזי רעב ולחמי רשף
 ושן-בהמת אשלח-בם
 מחוץ תשכל-חרב
 גם-בחור גם-בתולה
 אמרתי אפאיהם
 זכרם לולי כעס אויב
 צרימו פן-יאמרו
 ידנו רמה

סידור השורות של לש' דומה מכל הבחינות לסידורן באמ"ת. לא סופי השורות ולא הרווחים שבתוך השורות משקפים את החלוקה ההגינית של השירה. הדבר ניכר בייחוד בש'1. הרווחים עוברים בין השורות כמין נחש מתפתל. אולם גם באש סוף השורה איננו מציין בכל מקום את סוף החלק. ובא לא בכל מקום הרווחים מכוונים זה כנגד זה. וראוי לעמוד גם על הסידור המעניין של השורות בש': השורות מסודרות כך, שיש אחרי

הרווח כמין אריח על גבי לבנה: שורה יוצאת ושורה נכנסת – בכל שלושת העמודים הראשונים של השירה. סידור כגון זה אינו מצוי באף אחד משאר כתבי היד. נראה, שכל הדברים האלה מוכיחים את התפיסה שנתבארה כאן: גם שירת האזינו אינה נחשבת שירה; אלא דינה כדין שירת אמ"ת: הסופר כותב אותה כדרכו ורק מניח רווח בכל שורה.

41. ואופי זה של שירת האזינו לא נשתנה גם על ידי ההלכה שבמסכת סופרים. זו רק קבעה את ראשי השיטין של השירה; וכך הקפיאה את המנהג, שנתקבל על ידי חלק מן הסופרים. מכאן ואילך שוב אין רשות בידי הסופר לכתוב את השירה כרצונו; אלא הוא חייב לכתוב אותה על פי המנהג שנתקבל בהלכה. אולם עיקר אפיה של השירה לא נשתנה על ידי כך. עדיין זו שירה, הכתובה כשירת אמ"ת; עדיין הרווחים שבה רק מחלקים את השורות, ואין הם מתייחסים לשירה.

זהו אפוא ההבדל היחיד שבין שירת האזינו לבין 'שירות דוד שבשמואל ובתילים' יזכר תילים כולו ואיוב ומשלי': שירת האזינו 'חכמים נתנו בה שיעור'; שאר השירות עדיין מסורות לרשות הסופרים; עדיין כל סופר כותב אותן כרצונו, אלא ש'לבלי מובהק' מניח רווחים בתוך השורות.

42. ולא נותר לנו עתה אלא לברר את טעם ההלכה: מה ראו חכמים לתת דין שירה רק לשירת הים ולשירת דבורה; שרק הן כתובות כדרך שירה ומחולקות על ידי רווחים; ואילו שאר כל השירות כתובות כדרך פרוזה – ורק לבלי מובהק מחלק את שורותיהן. ונראה, שזה ייחודן של שירת הים ושירת דבורה: בדברי ההקדמה לשתי השירות האלה מעיד הכתוב, שהן נאמרו דרך שירה:

אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה' (שם' טו, א).

ותשר דבורה וברק בן אבינעם ביום ההוא לאמר (שופ' ה, א).

הקדמה כגון זו אינה מצויה בשאר השירות שנזכרו במסכת סופרים. והשוה את ההקדמות לשירת האזינו ולשירת דוד:

וידבר משה באזני כל קהל ישראל את דברי השירה הזאת (דב' לא, ל).

וידבר דוד לה' את דברי השירה הזאת (ש"ב כב, א).

כללי החלוקה של שירת הים ושירת דבורה

43. לסיום הדיון הזה ננסה לברר את כללי החלוקה של שירת הים ושל שירת דבורה. נדון תחילה בשירת הים של לבשש – הנה עם זו של ההוצאות המקובלות – ובשירת דבורה של א¹. מסתבר, שהשירה מתחלקת על פי השיטה, המקובלת גם בטעמי המקרא. היא מתחלקת לפסוקים, והפסוקים מתחלקים לחלקים ולחלקי חלקים. חלק הכולל רק שלוש או ארבע תיבות אינו ניתן לחלוקה נוספת; שהרי שני חלקיו לא היו ממלאים את תבניות השירה שתוארו לעיל, 20. אך נראה, שגם חלק הכולל רק חמש תיבות אינו ניתן לחלוקה נוספת;

1 ראה נספח א.